

## **A GYERMEKMUNKA KLASSZIKUS ÉS UNIKÁLIS FORMÁIVAL SZEMBENI ÁLLAMI FELLÉPÉS LEHETŐSÉGEI\***

### **Thoughts about classical and unique forms of child labour**

KRISTON EDIT\*\* – MÉLYPATAKI GÁBOR\*\*\*

A gyermekek jogairól szóló New York-i egyezmény 32. cikke kiemeli, hogy a gyermekeket meg kell védeni a gazdasági kizsákmányolástól. Ez magában foglalja a kényszmunka tilalmát és a megfelelő munkafeltételek biztosításának a követelményét is. A jogalkotó kötelezettségévé teszi az életkori határok megállapítását és a megfelelő munkafeltételek jogi alapjának a szabályozását. Miért van szükség arra, hogy ezt a XXI. század első évtizedeiben is külön kiemeljük? Azért, mert a gyermekmunka mai napig is létezik. A hiedelemmel ellentétben nemcsak a harmadik világ országában, hanem akár az Európai Unió országában is. Az illegális gyermekmunka klasszikus formáit a szakemberek régóta ismerik. A kiváltó oka lehet a szegénység, migrációs kényszerhelyzet vagy akár a háború is. Azonban fontos kiemelnünk, hogy véleményünk szerint a klasszikus formák mellett a digitális platformok is olyan új terepet jelenthetnek, amely akár (ha csak virtuálisan is, de) helyszíne lehet a gyermekek kizsákmányolásának, a gyermeki jogok sérelmének. Tanulmányunkban éppen ezért a klasszikus helyzetek bemutatása és munkajogi szempontú elemzése mellett az új formákat is próbáljuk beemelni, bemutatni és javaslatot tenni a megfelelő jogi védelmi eszközök kialakítására.

**Kulcsszavak:** *gyermekmunka, munkajog, gyermeki jogok, sharenting, kidfluenszerek*

---

\* A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

\*\* DR. KRISTON EDIT PhD  
egyetemi adjunktus  
Miskolci Egyetem ÁJK  
Civilisztikai Tudományok Intézete  
Polgári Jogi Intézeti Tanszék  
3515 Miskolc-Egyetemváros  
[edit.kriston@uni-miskolc.hu](mailto:edit.kriston@uni-miskolc.hu)

\*\*\* DR. MÉLYPATAKI GÁBOR PhD  
egyetemi docens  
Miskolci Egyetem ÁJK  
Civilisztikai Tudományok Intézete  
Munkajogi és Agrárjogi Intézeti Tanszék  
3515 Miskolc-Egyetemváros  
[gabor.melypataki@uni-miskolc.hu](mailto:gabor.melypataki@uni-miskolc.hu)

Article 32 of the New York Convention on the Rights of the Child highlights the need to protect children from economic exploitation. This includes the prohibition of forced labour and the requirement to ensure adequate working conditions. The legislator makes it an obligation to set age limits and regulate the legal basis for adequate working conditions. Why is it necessary to highlight this in the first decades of the twenty-first century? Because child labour still exists today. Contrary to belief, not only in third world countries, but even in the countries of the European Union. Classic forms of illegal child labour have long been known to specialists. The root cause can be poverty, migration constraints or even war. But it is important to point out that, in our opinion, in addition to classical forms, social media platforms can also represent a new field that can be a venue for the exploitation of children and the violation of children's rights, even if only virtually. Therefore, in our study, in addition to presenting classic situations and analysing them from the point of view of labour law, we also try to introduce, present and propose new forms for the development of appropriate legal protection tools.

**Keywords:** *child labour, labour law, children's rights, sharenting, kidinfluencers*

## **Bevezetés**

A tanulmányunk elemzését alapvető kérdések vizsgálatával szükséges kezdenünk. Az egyik kérdés, hogy a nemzetközi jog és nemzeti jogok kit tekintenek munkavállalónak. Milyen életkori korhatár mentén valósul meg a munkavállalói státusz? Ezzel párhuzamos kérdés, hogy kit tekintünk gyermeknek. Részkérdés, de egy pár mondat erejéig érdemes foglalkozni azzal is, hogy hogyan változott meg a gyermekek szerepe a társadalomban. Ha az életkori határokat nézzük, akkor annak megítélése is folyamatosan változott, illetve a változás inkább írható fel egy kitolódásnak a 18. életévig. Az ILO 182. számú egyezményének 2. cikke kimondja, hogy gyermek fogalma alatt minden 18. életévét be nem töltött személy értendő. Ez egy szükségesen tág megfogalmazása a gyermek definíciójának. Az uniós jog ehhez képest differenciáltan értelmezi ezt a megközelítést a fiatal személyek munkahelyi védelméről szóló 94/33 EK irányelv alapján. Az irányelv szerint gyermek a 15. életévét be nem töltött személy, serdülő a 15–18 év közötti fiatal személy. A fiatal személyek életszakaszait osztja két részre ezáltal.<sup>1</sup> Az ILO gyakorlata is az EU által meghatározott keretek közül lépett ki.

Azt kell látnunk, hogy a gyermekmunka generálisan nem tilos. Ha az európai jogot és az ILO joggyakorlatát megvizsgáljuk, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy van jogszerű és jogszerűtlen formája. A jogellenes formák a munkajogi jogsértésen túl komolyabb szankciók esélyét hordozzák magukban. A szankciók első körben büntetőjogi, másod- és harmadsorban magánjogi és munkajogi természetűek. A kérdés központi eleme a felelősség. Egyes források szerint a szülői felelősség. Ennek alapja, hogy a mintát adó első angolai gyermekvédelmi törvény is ebből a felfogás-

---

<sup>1</sup> MARTUS Bettina: Hol van a (kor)határ? A gyermekmunka következményei és megoldási lehetőségei. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek* 2013/2., 100–115.

ból indult ki.<sup>2</sup> A hatályos jogszabályok is a szülő, illetve tágabban értelmezve a törvényes képviselő felelősségét határozzák meg<sup>3</sup>. A gyermekek foglalkoztatása esetében a törvény éppen a törvényes képviselő jogait korlátozza. Ennek a korlátozásnak az oka az a nagy fokú kiszolgáltatottság, amivel a gyermekek rendelkeznek. Az ILO *Vulnerabilities to child labour* című jelentésében a kiszolgáltatottság négy formáját határozza meg. Ezek a kiszolgáltatott élethelyzetek mindegyike kulcsfontosságú területekkel foglalkozik:

- az éghajlatváltozás hatásaihoz kapcsolódó kiszolgáltatottság,
- a gyermekkereskedelemmel összefüggő helyzetekkel kapcsolatos sebezhetőségek,
- az öslakosok által tapasztalt gyermekekkel kapcsolatos sebezhetőségek;
- a gyermekkorral magával összefüggő sebezhetőség.<sup>4</sup>

A fent felsorolt élethelyzeteket mi mindenképpen szeretnénk kiegészíteni a személyi függőséggel és a törvényes képviselőnek való személyes kiszolgáltatottsággal, mely éppen illeszkedhetne is a gyermekkori sebezhetőségekkel, de véleményünk szerint önállóan is megállja a helyét a téma vizsgálatakor. A kiszolgáltatottság mértéke jelentős mértékben összefügg magával a korhatárral is. Éppen ezért a legális munkavállalással összefüggő lehetőségek magasabb életkorban lesznek szélesebbek. Az általános munkavállalási korhatárként a 15. életévet jelöli meg az európai jog. Azonban itt is érdemes a fogalmakat jobban megnézni. A gyermekmunka általánosságban (az ILO szerint) minden olyan munkatevékenység, amelyet olyan személyek végeznek, akik az ILO által meghatározott életkort nem érték el. Fontos kiemelni, hogy attól, hogy egy korhatár alatti személy végzi a munkát nem automatikusan, önmagában ezen tényről fogva lesz jogellenes a munkavégzés. Amennyiben az ILO, az EU, az Európa Tanács és a nemzeti jog összhangban van, és ez a felek részéről maximálisan betartásra kerül, akkor ez egy társadalmilag is elfogadott aktivitás. Ha azonban a munka célja a gyermek kizsákmányolása, a jogszabályi kereteket áthágva történik a foglalkoztatása, akkor az már jogellenes formája a gyermekmunkának.

Ezeket a formákat az ILO 182. sz. egyezménye 3. cikke külön nevesíti a „gyermekmunka legrosszabb formái” fogalom alatt. A felsorolás magában foglalja a rabszolgaságot, a prostitúciót, a pornográfiát, a gyermekek illegális tevékenységre felhasználását, illetve minden olyan egyéb esetet is, amely jellegénél fogva, vagy azon körülményektől fogva, amely között azt végzik, valószínűleg veszélyezteti a

<sup>2</sup> DEÁKY Zita: A gyermekmunka első kérdőíves vizsgálata Magyarországon. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság (KJNT), Kolozsvár, 2015, 509–520.

<sup>3</sup> A törvényes képviselő szélesebben értelmezett személyi kör. Minden olyan személy, aki jogosult a gyermek nevében és helyett eljárni. A szülő egy ezen személyek közül. Idetartozik azonban még a gyám, a gondnok, a nevelőszülő, de más a szülő hiányában gondozási és képviselési joggal rendelkező rokon is.

<sup>4</sup> *Vulnerabilities of Child Labour*. ILO, Turin, 2022, 2.

gyermekek egészségét, biztonságát vagy erkölcsét. A felsorolás nem teljes körű. Természetesen nem is lehet az, mert folyamatosan jelennek meg új formák. Egyes források különbséget tesznek gyermekmunka (child labour) és a foglalkoztatott gyerekek (child employment) között. A gyermekmunkát végző gyermekek szűkebb kategória, mint a foglalkoztatott gyermekeké, mivel kizárja a foglalkoztatott gyermekeket, akik engedélyezett könnyű munkát végeznek, és azokat, akik az alsó korhatárt betöltötték, akiknek a munkája nem minősül a gyermekmunka legrosszabb formájának, vagy különösen nem minősül „veszélyes munkának”.<sup>5</sup>

A XXI. században már nemcsak a tiltott gyermekmunka klasszikus formáiról kell beszélnünk, hanem olyan új lehetőségekről is, amelyeket a platformok hoznak magukkal. Vagy olyan formában, hogy klasszikus jogellenes gyermekmunka kerül új környezetbe, vagy maga a munka formája is új, nem csak a környezet. Éppen ezért fontos kérdés maga a korhatár is, illetve a bejegyzési képesség vizsgálata. Ez abból a szempontból fontos, hogy vajon rendelkezik-e olyan mértékű belátással, amely az adott szituáció értelmezéséhez szükséges. Az általános 15. életév, mint fontos korhatár azért is kiemелendő, mivel a legtöbb jogrendszerben erre az életkorra datálja legalább a részleges cselekvőképesség elismerését, illetve a 15. életévben beszélhetünk a fiatalok olyan mértékű testi és szellemi fejlettségéről, amely alkalmassá teszi őket a munkák egy részének elvégzésére.

### 1. A munkavállalók életkora, avagy mi a megfelelő életkor?

Ha az uniós szabályokból indulunk ki, akkor a munkavállaló fogalmának a meghatározása nem egy konkrét fogalom. A legtöbb esetben annak érdekében, hogy senkit ne zárjon ki indokolatlanul a szabályozásból, a legszélesebb módon a tagállami szabályokra utalja a kérdés rendezését. Erre jó példa a szociális biztonsági rendszerek koordinációjáról szóló 883/2004/EK rendelete. A rendelet megfogalmazása alapján a munkavállalói tevékenység bármely tevékenység vagy azzal egyenértékű helyzet, amelyet az ilyen tevékenység vagy azzal egyenértékű helyzet fennállásának helye szerinti tagállam szociális biztonsági jogszabályai ilyenként kezelnek. Éppen ezért szükséges a nemzeti jogok vizsgálata is. A tanulmány keretei nem teszik lehetővé az összes nemzeti jog vizsgálatát, éppen ezért az általános kérdésekre fókuszálunk, illetve a nemzeti jog vizsgálatánál a magyar jog fogalomhasználatát elemezzük az uniós jog tükrében.

Rebhan kiemeli, hogy a munkavállalói lét megalapozásának egyik alapja a munkaszerződés, illetve külön kategóriaként kezeli a munkavállalóhoz hasonló személyeket. A munkaszerződéssel rendelkező munkavállalók és így az önfoglalkoztatók külön csoportot alkotnak. Míg az önfoglalkoztatók a keresőtevékenység különböző jogi formáit foglalják magukban, addig a munkavállalók foglalkoztatása klasszikus magánjogi alapú munkaszerződéssel történik.<sup>6</sup> A gazdasági függőség azonban mind-

<sup>5</sup> Biswajit CHATTERJEE – Runa RAY: *Economics of Child Labour*. Springer, Singapore, 2019, [https://doi.org/10.1007/978-981-13-8199-7\\_3](https://doi.org/10.1007/978-981-13-8199-7_3), 30.

<sup>6</sup> Robert REBHAN: Der Arbeitnehmerbegriff in vergleichender Perspektive. *RDA* 2009/3., 154–174.

két személyi csoport sajátja.<sup>7</sup> Fontos ezt kiemelnünk, mivel mind Bankó, mind Bercusson említi, hogy a gyermekek munkavégzése nem minden esetben munkaviszony keretében történik. Gyakran végeznek munkatevékenységet otthon, szűkebb közösségben. Éppen ezért kiemelten fontos, hogy a gyermekeket általában védő rendelkezéseket hozzanak. Nem elegendő csak a munkavállaló gyermekeket védeni.<sup>8</sup> Éppen ezért egyetértünk azzal, hogy az ILO egységesen kezeli a 18. életévét be nem töltött személyeket. A fenti okokból kifolyólag a gyermekmunka esetében elég nagy a látencia. A munkaerőpiacon általában azok a gyermekek jelennek meg, akiknek a foglalkoztatása legális keretek között folyik. Egy fontos további azonban később kifejtendő vetület a nemek szerepe és a gyermekmunka összekapcsolódásáról. Előzetesen annyit említenénk meg itt, hogy amennyiben a családi jövedelem kiegészítéséhez szükség van gyermekmunkára, akkor első körben a lányokat veszik ki az iskolából emiatt.<sup>9</sup>

Az 1989-ben a munkavállalók alapvető szociális jogairól szóló közösségi charta vonatkozó rendelkezése abból indult ki, hogy a munkavállalás alsó korhatára nem lehet alacsonyabb, mint az iskolaköteles kor felső határa. Ez azonban a mai viszonyok között nem teljesen érvényesül, mivel a 94/33/EK irányelve olyan kivételeket is tartalmaz, mely ezt a szabályt nem veszi figyelembe. Ebből fakadóan a cselekvőképességgel nem rendelkező gyermek is lehet munkaviszony alanya bizonyos nagyon szigorú a nemzeti jogszabályok és hatósági engedélyek által meghatározott módon. Így mondhatjuk, hogy az ILO által meghatározott kereteken belül differenciál az uniós jog. Bár azt hozzá kell tenni, hogy az ILO szabályozása hatással volt és van az EU jogalkotására. Azonban az uniós jog ezen hatáson túli szabályozási és végrehajtási mechanizmusokat alakít ki.<sup>10</sup> Ez a kettősség érezhető az életkori határok megállapításánál is. A magunk részéről a tanulmány terjedelmi keretei miatt az irányelv szabályait emeljük ki.

## 2. Kivételek a gyermekmunka generális tilalma alól

A gyermekmunka generális tilalma nem kérdéses. A kivételek megítélése azonban már nem ennyire egyértelmű. Ez fakadhat abból is, hogy épp a korábban kifejtettek alapján a gyermekmunka terepe általában nem a klasszikus munkaviszony. A már korábban idézett irányelv 2. cikk (2) feljogosítja a tagállamokat arra, hogy külön szabályokat hozzanak az alábbi élethelyzetekre, természetesen a megfelelő jogi

<sup>7</sup> Bernadett SZEKERES: Der Begriff der arbeitnehmerähnlichen Personen in Deutschland. In: Szabó Miklós (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa*. Miskolc, 2015/1., 287–290.

<sup>8</sup> BANKÓ Zoltán: Gyermekek és fiatalok foglalkoztatására vonatkozó nemzetközi és magyar munkajogi szabályok. In: Pál Lajos – Petrovics Zoltán (szerk.): *Visegrád 15.0: A XV. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2018, 173–188. Brian BERCUSON: *European Labour Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 470.

<sup>9</sup> *Global employment trends for youth 2022*. ILO, Geneva, 2022, 45., <https://doi.org/10.54394/QSMU1809>

<sup>10</sup> BERCUSON: i. m. 7.

garanciák biztosítása mellett. Az irányelv engedi, hogy a tagállamokban korlátozószakkal és szigorú feltételek biztosítása mellett ne legyen alkalmazható az irányelv az alkalmi munkára vagy a rövid távú munkavégzésre:

- ha az valamely magánháztartásban háztartási munkát; vagy
- valamely családi vállalkozásban végzett, fiatal személyek számára károsnak, ártalmasnak vagy veszélyesnek nem tekintett munkát jelent.<sup>11</sup>
- Gyermekek kulturális, művészi, sport- és reklámtevékenységben való szereplésre az illetékes hatóságok által meghatározott feltételek mentén.
- A 14. életévet betöltött olyan személy, aki olyan oktatási intézményben tanul, ahol a gyakorlati tudást is méri. Gyakorlati szakképzési rendszerben történik a foglalkoztatás.
- Olyan 14. életévüket, de legalább 13. életévet betöltött gyerekek, akik nem kulturális, művészi, sport- és reklámtevékenységben vesznek részt az illetékes hatóságok által meghatározott feltételek alapján.

A felsorolásból is látszik, hogy a kivételek olyan területekhez tartoznak, amelyekben szükséges a könnyített szabályok alkalmazása. A könnyített szabályok alatt itt a foglalkoztatás engedélyezését értjük. A többi szabály ugyanis olyan szigorúbb garanciális szabály, melyek a fiatalkor okán szükségesek. A szabályok jelentős része a munkaidő és pihenőidő körében szabályozott jogintézmény. Ennek oka, hogy a fiatal szervezetek nem bírják olyan hosszan a munkával kapcsolatos tevékenységek végzését. Eleve az éjszakai munkavégzés lehetőségét a jogszabály szinte generálisan kizárja és csak szigorú feltételek mellett old a szigorból. A jogalkotó olyan keretek között határozza meg a munkafeltételeket, melyek a gyermeki jogok és a gyermek alapvető védelmét szolgálják. A munkáltatóknak szükséges figyelembe venni számos olyan körülményt, amely befolyásolja a jogszerű foglalkoztatás kereteit.

Az irányelv 6. cikke szerint a munkáltató kötelezettsége egy általános kockázatértékelés végzése. A kockázatértékelés szerepe, hogy a munkáltató a foglalkoztatást megelőzően, vagy a körülmények jelentős változása okán a munkavégzés folyamán tegye meg a konkrét intézkedéseket. A 6. cikk 2. bekezdése felsorolja azokat a legtipikusabb eseteket, amelyek ilyen kockázati tényezők lehetnek. Ez a skála a munkahely kialakításától a munkaeszközökön át a képzésig sok mindent magában foglal. Fontos elem a felek közötti kommunikáció is. A munkáltató kötelezettsége, hogy az egyes kockázatokról és az azok elhárításával kapcsolatos intézkedésekről és azok eredményéről tájékoztassa a fiatal munkavállalót. A kockázatértékelés szerepe elsősorban a munkahelyi biztonság biztosításának az alapfeltétele.<sup>12</sup> A fiatal munkavállalók ugyanis nemcsak sokkal kiszolgáltatottabbak, hanem sokkal

<sup>11</sup> PETROVICS Zoltán: A munkafeltételek egységes szabályozása. In: Dudás Katalin – Petrovics Zoltán – Hungler Sára – Gellérné Lukács Éva: *Az Európai Unió szociális és munkajoga*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020, 111–156.

<sup>12</sup> MÉLYPATAKI Gábor: Munkahelyi biztonság és kockázatértékelés. In: Barta Judit (szerk.): *Biztosítás több szem-szögéből. Ünnepi kötet Újváriné dr. Antal Edit c. egyetemi docens 65. születésnapja tiszteletére*. Patrocinium Kiadó, Miskolc, 2019, 87–94.

sérülékenyebbek is a felnőtteknél, ezért fontos a fokozott biztonság és védelem. Jól példázza ezt az, hogy a fiatal munkavállalók leggyakrabban a legveszélyesebb iparágakban dolgoznak, mint például a mezőgazdaság. Az ILO 192. számú mezőgazdasági biztonsági és egészségvédelmi ajánlása felszólít a gyermekek veszélyes tevékenységekbe való bevonásának megelőzésére, valamint adott esetben a fiatal munkavállalók egészségügyi felügyeletére. Ebben az ágazatban rengeteg olyan eszköz és vegyszer használata történik, ami veszélyes lehet.<sup>13</sup>

### 3. A gyermekmunka klasszikus esetei

Az eddig említett szabályok arra az esetre lettek kitalálva, ha jogszerű foglalkoztatásról beszélünk. Viszont a gyermekek foglalkoztatása legtöbb esetben nem jogszerű. Az Európai Parlament egyik jelentésében kiemeli, hogy évente 152 millió áldozata van a gyermekmunkának.<sup>14</sup> Az, hogy milyen mértékben használják ki a fiatalok kiszolgáltatott helyzetét, az esetenként eltér. Olyan esetek is előfordulnak, mikor maguk a fiatalok nem érzik saját kizsákmányolt helyzetüket, mert még így is jobbak a körülményeik is, mint ahonnan jöttek. Ezt példázza az a friss magyarországi eset is, amikor egy építési vállalkozó jóval a magyar átlagos bérszínvonal alatt dolgoztatta építkezéseken 18 esetenként 15 évnél fiatalabb fiatalokat, és szálként egy romos pajtát biztosított. A vállalkozó többszörös profitot nyert a munkavállalók alacsony költsége miatt. A fiatalok azonban olyan nyomorból érkeztek, hogy még ezért a pénzért is vállalták az utazást és a munkát.<sup>15</sup> A vállalkozóval szemben büntetőjogi, munkaügyi és munkavédelmi szankciók közös alkalmazása valósul meg. A legerőteljesebb természetesen az állam büntetőjogi igénye lesz. Más esetekben még ennél is jobban kihasználják a fiatalok kiszolgáltatott helyzetét. Tipikusan jelentős részük a termelési láncok fenntartása érdekében végzi a munkáját az általunk is ismert világmárkák beszállítóiként is. Sokszor maguk a vállalkozások is haszonélvezői a tényleges jogi és társadalmi védelem nélküli emberek kizsákmányolásának. Ezáltal nyernek olcsó munkaerőt és alacsony gyártási költségeket. Az érintett üzemek általában Kínában vagy Délkelet-Ázsiában, vagy ritkábban Afrikában található üzemek. Ide tartozik a korábbiakban már említett Nestlé-eset is, de több esetben felmerül a Nike-val és a GAP-pel szemben is a vád, hogy ezekben a szegény országokban működtetett üzemeiben gyermekmunkával készülnek a termékeik. A vállalatok egy része külön társadalmi felelősségvállalás keretében tér ki az emberi jogokra és a gyermekmunka elleni fellépésre. A fent említett cégek közül a Nestlé-t emelnénk ki, mivel az utóbbi évek egyik legnagyobb vitát

<sup>13</sup> [https://www.ilo.org/ipe/areas/Agriculture/WCMS\\_172349/lang-en/index.htm](https://www.ilo.org/ipe/areas/Agriculture/WCMS_172349/lang-en/index.htm), 2024. április 14.

<sup>14</sup> P9\_TA-PROV(2021)0073 *Vállalati átvilágítás és vállalati elszámoltathatóság*. Az Európai Parlament 2021. március 10-i állásfoglalása a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a vállalati átvilágításról és a vállalati elszámoltathatóságról (2020/2129(INL)).

<sup>15</sup> <https://indirekt.hu/belfold/fiatalkorukat-dolgoztatott-ehberert-az-ocsai-epitesi-vallalkozo/>, 2024. április 14.

kavart ügye a Nestlé USA-hoz kötődik.<sup>16</sup> Korábbi gyermekmunkások indítottak eljárást a céggel szemben, hogy a cég komoly pénzekkel támogatja a gyermekmunkát. Az eljárást indítók kifejtették, hogy a kávé gyermekekkel szedetik le az ottani munkafelügyelők, cégek, akik ezt értékesítik tovább. A kérdést azonban nem könnyű megválaszolni, és nem is mindig lehet a klasszikus jog alapján. Jó példa erre az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának a jelen esetben 2020 októberében hozott döntése. A bírák úgy találták, hogy nem bizonyított, hogy a Nestlénél gyermekmunkára vonatkozó döntések születtek. Tény, hogy jutott pénz a farmokra is, de ez önmagában nem alapozza meg a felelősséget. Ennek megfelelően a Nestlét felmentették. A cég ki is fejtette, hogy ő küzd a gyermekmunka ellen. Ezt tanúsítja a Beszállítói Kódexének az alábbi pontja:

*„A Nestlé teljes mértékben támogatja az üzleti szféra és az emberi jogok kapcsolatát szabályozó ENSZ-keretrendszert és -irányelveket, és elvárja a Beszállítótól, hogy üzleti tevékenységei során tiszteletben tartson minden emberi jogot, beleértve a munkajogot.”<sup>17</sup>*

Az ítélet azonban önmagában nem szünteti meg a vállalat felelősségét és kötelezettségét a gyermekmunka elleni határozott fellépésre. Bár a bíróság kizárta a pénzbeli kártérítést, véleményünk szerint ez nem jelenti a társadalmi felelősség kizárását. Végül is etikai alapokon nyugszik, és különbözik az anyagi kártérítéstől. A Beszállítói Kódexben megfogalmazott cél megfelel ennek. A kérdés ennek a betarthatósága. Az amerikai Legfelsőbb Bíróság kijelölte a felelősség hatókörét némileg vitatható módon. Azonban a cégek a példában említett esetben is jogon kívüli eszközök, a társadalmi nyomás vagy éppen a CSR segítségével is már kénytelenek lesznek komolyan venni ezeket a kérdéseket. Ugyanakkor félsiker, hogy a gazdasági érdek kényszeríti rá a cégek nagy részét a fair trade és fair work szabályok alkalmazására és nem az önkéntes jogkövetés.

A gyermekmunka másik terepe a szexipar. A Body Shop Hungary és a UNICEF magyar bizottsága a lánygyermekekért anyaga kiemeli, hogy a lányok könnyebben esnek szexuális célú kizsákmányolás vagy emberkereskedelem áldozatává, de a prostitúció vagy az online szexturizmus is óriási veszélyt jelent lányok millióira. Számos dél-ázsiai, kelet-afrikai és közel-keleti országban még mindig bevett szokásnak számít a lányok korai kiházásítása, ami magával vonja a tinédzserterhesség kockázatát is. Utóbbi sajnos a fejlett világban is komoly kihívást jelent. A szexuális kizsákmányolásnak számít a pornográfia és a prostitúció, illetve az ezekhez kapcsolódó bűncselekményformák, mint a szexuális célú emberkereskedelem vagy az online szexturizmus. Az internet és a mobiltelefonok elterjedésével a gyermekek még kiszolgáltatottabbá váltak ebben a tekintetben. Számos távol-keleti család keresetét a webkamera előtt vetkőző gyermekük adja, amit a gyakran kontinensekre lévő férfiak kérnek tőle. A gyermekeket ábrázoló pornográf tartalmú képek szá-

<sup>16</sup> <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2015/sep/02/child-labour-on-nestle-farms-chocolate-giants-problems-continue>, 2024. április 14.

<sup>17</sup> *A Nestlé Beszállítói Kódexe*. 2013, <https://www.nestle.com/sites/default/files/asset-library/documents/library/documents/suppliers/supplier-code-hungarian.pdf>, 2024. április 14.



ma folyamatosan növekszik az interneten, de a gyermekek maguk is küldenek szexualizált tartalmú képeket egymásnak (sexting), ami visszaélésre adhat okot.<sup>18</sup>

A tanulmányunk további részében részben a második esetkörhöz kapcsolódva a gyermekmunka új terepét, az online térben megjelenő, problematikusnak tekinthető formákat fogjuk bemutatni.

#### 4. Gyermekmunka a társadalmi innováció fényében a sharenting és a kidfluencerek világának példáján keresztül

A Brüsszel II.b rendelet fogalomkészlete között találjuk, hogy a szülői felelősség nem jelent mást, mint egy gyermek személyével, vagy vagyonával kapcsolatos valamennyi olyan jogot és kötelezettséget, amelyet valamely természetes vagy jogi személy határozat, jogszabály vagy jogi erővel bíró megállapodás alapján gyakorol, beleértve a felügyeleti jogot. A felügyeleti jog a gyermek gondozásával kapcsolatos jogok és köteleességek összességét jelenti, és különösen a gyermek tartózkodási helye meghatározásának jogát.<sup>19</sup> Az uniós szabályozásban megjelenő fogalmakhoz képest a magyar jog egységesen kezeli a kérdéskört és a szülői felügyelet jogintézményével biztosítja a szülőt megillető jogokat és kötelezettségeket. A szülői felügyelet fogalmi meghatározását nem találjuk a Ptk.<sup>20</sup> rendelkezései között, hazánkban ugyanis a jogalkotó azt a megoldást választotta, hogy az egyes jellegzetes részjogosítványokon keresztül tölti meg tartalommal a jogintézményt. Ez alapján hazánkban sem jelent mást a szülői felügyelet, mint a szülőt a gyermekkel szemben megillető jogok és kötelezettségek összességét.<sup>21</sup> A szülők a szülői felügyelet gyakorlása során kötelesek a gyermek érdekeit szem előtt tartva együttműködni. Az együttműködés, mint a szülői felügyeleti jog gyakorlásának általános alapelve azt jelenti, hogy a gyermeket érintő helyzetekben elvárható az a szülőktől, hogy tekintettel legyenek egymás álláspontjára, és együttesen hozzanak meg olyan döntéseket, amelyeket a gyermek számára a legmegfelelőbbnek találnak.<sup>22</sup> Fontos azonban annak hangsúlyozása, hogy az együttműködés nem jelent mindig és minden kérdés tekintetében egyetértési vagy közös döntési jogot. Amennyiben ugyanis a szülők különválnak, és csak egyikük kerül feljogosításra a szülői felügyeleti jog gyakorlására, akkor a másik szülőt csak a gyermek sorsát érintő lényeges kérdések tekintetében illeti meg az együttdöntés joga.<sup>23</sup> Ennek ellensúlyozása érdekében a

<sup>18</sup> <https://unicef.hu/igy-segitunk/hireink/a-body-shop-magyarorszag-es-az-unicef-magyar-bizottsag-a-lanygyermekekert>, 2024. április 14.

<sup>19</sup> A Tanács (EU) 2019/1111 rendelete (2019. június 25.) *a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről*, 2. cikk (2) bekezdés 7. és 9. pontja.

<sup>20</sup> 2013. évi V. törvény *a Polgári Törvénykönyvről* (a továbbiakban: Ptk.).

<sup>21</sup> KRISTON Edit: *Gyermekevédelem*. Novotni Kiadó, Miskolc, 2020, 21.

<sup>22</sup> SZEIBERT Orsolya: A szülői felügyelet gyakorlásának elvei. In: Gárdos Péter – Vékás Lajos (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. 2023. évi Jogtár-formátumú kiadás.

<sup>23</sup> KRISTON: i. m. 22.

Ptk. megköveteli, hogy a kizárólagos szülői felügyeletet gyakorló szülő tájékoztassa a külön élő szülőt a gyermeket érintő valamennyi kérdésről.<sup>24</sup>

A gyermek döntésekre történő bevonása szintén alapkövetelmény és egyben alapelv a szülői felügyelet gyakorlása során, azonban nem ez az egyetlen jogszabályhely, ahol ez az elv megjelenik. A Gyermekjogi Egyezmény<sup>25</sup> maga is hangsúlyozza, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítani kell azt a jogot, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, és azt korára és érettségére tekintettel figyelembe is kell venni.<sup>26</sup>

A Gyermekjogi Egyezmény előbb említett rendelkezésén alapulva megállapítható, hogy a hazai hatályos szabályozás is elismeri a gyermek véleményalkotáshoz való jogát, és ezen túlmenően a gyermek döntésekre való bevonását is erőteljesen hangsúlyozza. A Ptk. 4:148. § általános kötelezettségként írja elő, hogy a szülőknek tájékoztatniuk kell gyermeküket az őt érintő döntésekről, és biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermekük a döntések előkészítése során véleményt nyilváníthasson, törvényben meghatározott esetben szüleivel közösen dönthessen. A szülőknek a gyermek véleményét – korára, érettségére tekintettel – megfelelő súllyal figyelembe kell venniük. A joggyakorlat ezt azzal egészíti ki, hogy a gyermek ítélőképességének megítélése során az életkor nem döntő tényező, annak vizsgálata szükséges, hogy őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát képes-e megérteni, várható következményeit belátni.<sup>27</sup>

A sharentingre mint fogalomra napjainkban már nem tehetjük rá az „újdonság” jelzőt, a társadalom azonban még ismerkedik ezzel a jelenséggel. A sharenting a „share” és a „parenting” szavak egyesüléséből jött létre, és annak a társadalmi jelenségnek a leírására szolgál, amely a szülők gyermekeik adatainak közösségi médiában való megosztását foglalja magában.<sup>28</sup> A közösségi médiában való részvétel erőteljesen a mindennapjaink részévé vált, és nincs ez másképp a szülők esetében sem. A megosztás azonban nemcsak saját személyük vonatkozásában valósul meg, hanem sok esetben a gyermekeik is bevonásra kerülnek ebbe a tevékenységbe. A szülői magatartások hátterében a szakirodalom két motivációs tényezőt nevez meg: az egyik a gyermekük nevelésével, gondozásával törődő szülők köre, akik ezen feladataik ellátására tekintettel elszeparálódnak a külvilágtól, és nehezebbé válik az offline kapcsolattartás más emberekkel. A másik tényező természetesen a szülői büszkeség. A közösségi média ugyanis elősegíti a nagyobb tömegek elérését

<sup>24</sup> Ptk. 4:148. §.

<sup>25</sup> A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény hazánkban az 1991. évi LXIV. törvénnyel került átültetésre (a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény).

<sup>26</sup> Gyermekjogi Egyezmény, 12. cikk, 1. pont.

<sup>27</sup> BH 2019.298., BH2022.14., Pfv.II.20.666/2020/11.

<sup>28</sup> KRISTON Edit – TÓTH Dávid Attila: A képmáshoz és hangfelvételhez való jog aktualitásai, különös tekintettel a gyermekeket érintő „sharenting” jelenségére. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica* 2023/2., 92. Lásd még: Edit KRISTON: The regulation background of „Sharenting” in Hungary. *Forum Acta Juridica et Politica* 2023/2., 59–66.

és azonnali visszajelzést is nyújt az érintett számára.<sup>29</sup> Amivel azonban a szakirodalom kisebb súllyal foglalkozik, az véleményünk szerint a szülői motivációk harmadik típusaként értelmezhető, ami nem más, mint az influenszer-tevékenység. Az influenszerek azok a „csináld magad” közösségimédia-felhasználók, akik a tartalomgyártással nagyobb tömeget képesek elérni a különböző online felületeken, ezáltal képesek befolyásolni a társadalom nagyobb csoportjainak véleményét.<sup>30</sup> A hazai joggyakorlat alapján az influenszer olyan, a digitális környezetben befolyás gyakorlására, fogyasztói vélemény formálására képes – akár kiskorú – személy vagy dolog, virtuális entitás, aki/ami akár eseti vagy állandó partnerként, akár dedikált márkanagykövetként online tartalmat készít és tesz közzé saját weboldalán, közösségimédia-oldalán, videómegosztó vagy más egyéb online platformon, függetlenül attól, hogy a tartalom a sajátja vagy vendégbejegyzés.<sup>31</sup> Az influenszer tevékenységéhez szinte kivétel nélkül hozzátartozik a marketingtevékenység végzése, hiszen a cégek rendkívül nagy potenciált látnak a marketing ezen válfájában, hiszen kisebb anyagi és egyéb erőforrásbefektetéssel jár az influenszerek „alkalmazása”.<sup>32</sup> Ezt meghaladóan azonban azt is szükséges kiemelni, hogy maguk a közösségimédia-felületek is a követőbázis valamint az aktivitás függvényében ellenszolgáltatást nyújtanak az influenszereknek.<sup>33</sup> Látható mindezek alapján, hogy az influenszer-tevékenység végzésében rendkívül nagy potenciál rejlik, és egyre gyakoribb ezeknél a tevékenységeknél, hogy bár a szülő az, aki az influenszer-tevékenységet végzi, a gyermeket is bevonja a tartalomgyártás során. Nem ritkák az úgynevezett mommy-bloggerek megjelenése, ahol lényegében a tartalom nem más, mint a gyermeknevelés napi szintű megjelenítése, véletlenül vagy akár célzottan kiválasztott napi tevékenységek szemléltetése.<sup>34</sup> Ezt meghaladóan azonban nemcsak a szülők válhatnak influenszerre, hanem akár maga a gyermek is.<sup>35</sup> Akármelyik formáról

<sup>29</sup> GÁL Emese Dorottya: Sharenting és gyermekjogok – a szülők közösségimédia-használatának a gyermekre gyakorolt káros hatásai. *Családi jog* 2020/4., 20.

<sup>30</sup> Lásd ehhez: Alexandra RUIZ-GÓMEZ: Digital Fame and Fortune in the age of Social Media: A Classification of social media influencers. *aDResearch ESIC* Vol 19, No. 19. Primer semestre, enero–junio 2019, 8–29. <https://doi.org/10.7263/adresic-019-01>

<sup>31</sup> *A Gazdasági Versenyhivatal tájékoztatója az influenszer marketingről.* [https://gvh.hu/pfile/file?path=/szakmai\\_felhasznaloknak/tajekoztatok/Tajekoztato\\_az\\_influenszer\\_marketingrol.pdf1&inline=true](https://gvh.hu/pfile/file?path=/szakmai_felhasznaloknak/tajekoztatok/Tajekoztato_az_influenszer_marketingrol.pdf1&inline=true), 2024. április 14.

<sup>32</sup> Bővebben a kérdéstről: Crystal ABIDIN: #familygoals: Family Influencers, Calibrated Amateurism, and Justifying Young Digital Labor. *Social Media + Society* April–June 2017, 1–15.

<sup>33</sup> M. DE VEIRMAN – V. CAUBERGHE – L. HUDDERS: Marketing through Instagram Influencers: the impact of number of followers and product divergence on brand attitude. *International Journal of Advertising* 2017/5., 798–828.

<sup>34</sup> Lásd ehhez: Eloise R. GERMIC – Stine ECKERT – Fred VULTEE: The Impact of Instagram Mommy Blogger Content on the Perceived Self-Efficacy of Mothers. *Social Media + Society* July–September 2021, 1–19.

<sup>35</sup> Rachel FISBEIN: Growing up Viral: “Kidfluencers” as the New Face of Child Labor and the Need for Protective Legislation in the United Kingdom. *The George Washington In-*

is legyen szó, számos jogi és gyermekvédelmi aggály merül fel, ugyanakkor a tanulmány szempontjából a gyermekmunka kérdése az, amit vizsgálni szükséges. Felmerül a kérdés hogy a gyermek közösségi médiában való megjelenítése munkavégzésnek minősülhet-e. A fenti összefoglalók alapján látható, hogy az influenszer-tevékenység egyértelműen ellenszolgáltatás mellett végzett aktivitás, ugyanakkor továbbra sem egyértelmű, hogy a közreműködő gyermek esetében munkavégzésről és munkavállalói státuszról beszélünk-e. Mindenképpen kiemelés érdemel, hogy az Önszabályozó Reklám Testület ajánlást bocsátott ki a gyermekek reklámokban és influenszer együttműködésekben való szerepeltetésének minimumszabályairól.<sup>36</sup> Az ajánlás célja, hogy „a gyermekek alapvető jogainak és szükségleteinek tudatosítása a reklámszakma valamennyi szereplője számára annak érdekében, hogy a gyermekek bevonása a reklámokban átgondolt, a gyermekjogokat szem előtt tartó folyamattá váljon”. Az ajánlás az influenszer-tevékenységgel összefüggésben maga is megnevezi az aggályai között a szülő azon presszionáló viselkedését, ami által a gyermekek a gyermekmunka áldozatává válnak, így potenciális veszélyforrásnak tekinti.

Úgy véljük, a veszélyeztető helyzet súlyossága nem vitatható, ugyanakkor a szülői magatartások jogszabály útján történő kontrollja nehezen kivitelezhető. Egyrészt komoly kihívás annak a megítélése, hogy hol húzódik a határ a szülő – fogalmazzunk így – átlagos és veszélytelen közösségimédia-használata és a gyermekre veszélyt jelentő tevékenységek között, másfelől az állami beavatkozás lehetőségeinek korlátozottsága is problémát jelent. A családi élet és a magánélet ugyanis azok a területek a jogi szabályozásban, ahol a felek privátautonómiája széles körben érvényesül, minimális lehetőséget biztosítva a szabályozásnak arra, hogy az érintettek érdekében beavatkozzon. Minimális lehetőség alatt itt elsősorban nem a beavatkozási lehetőségeket, hanem elsősorban az élethelyzetek megítélését értjük, sokszor ugyanis annak érdekében, hogy az állami beavatkozás ne minősüljön jogsértőnek és szükségtelennek, szélsőséges cselekményekre van szükség. Éppen ezért az a véleményünk, hogy a jövőbeni szabályozási modelleknek, megoldásoknak nagyobb részben kell a társtudományok (mint szociológia, viselkedéstudomány stb.) kutatási eredményein alapulnia, kiegészítve ezt a jogtudományból analógia útján átvittethető jó gyakorlatokra. Az azonban nem vitatható álláspontunk szerint, hogy a jogszabályi környezetnek mihamarabb reagálnia kell ezekre a jelenségekre, annak érdekében, hogy a jogvédelem és a jogbiztonság mihamarabb elérhető legyen. Ennek egyik eszköze lehet az influenszer-tevékenység sajátosságaihoz és a fent említett aggályokra reagálni képes munkajogi szabályok kidolgozása, esetlegesen a meglévő rendelkezések újragondolása.

*ternational Law Review* [https://149801758.v2.pressablecdn.com/wp-content/uploads/jle\\_54-1\\_Fishbein.pdf](https://149801758.v2.pressablecdn.com/wp-content/uploads/jle_54-1_Fishbein.pdf), 2024. április 14.

<sup>36</sup> *Önszabályozó Reklám Testület Ajánlás a gyermekek reklámokban és influenszer együttműködésekben való szerepeltetésének minimumszabályairól.* <https://www.ort.hu/wp-content/uploads/2020/06/ajanlas-a-gyermekek-reklamokban-es-influenszer-egyuttmukodesekben-valo-szerepeltetesenek-minimumszabalyairol-ort-es-hintalovon.pdf>, 2024. április 14.

### Összegző gondolatok

Az eddigiekből is látszik, hogy a gyermekek foglalkoztatása egy sokkal bonyolultabb kérdés, mint hogy egyszerű igennel vagy nemmel lehessen rá válaszolni. A nemzetközi és az EU-s joggyakorlat sem teljesen egységes. Az alaptétel, hogy a gyermek érdeke az elsődleges, és a szabályok jelentős része védelmi jellegű. Azonban ezekre a szabályokra azért is van szükség, mert a fiatal munkavállalók száma is emelkedik. A jogi szabályozás adta a keretet arra, hogy a már aktív munkaerő is piacra léphessen. A fiatal munkavállalók munkaerőpiaci előrelépését a platformok legalizálása is erősíti. Ezek a keretek azonban még fizikai munkavállalásnak minősülnek, és további kutatásokat igényelnek. A jelen keretek között éppen ezért a gyermekmunka engedélyezett és tilos formái közötti különbségtételt szeretnénk volna megjeleníteni annak a tükrében, hogy a gyermekmunka már egyre inkább az online mindennapokban is jelen van. Az online platformokon való jelenlét azonban sok bizonytalanságot rejt magában a jogviszony jellegét és a szülői felelősséget illetően is. Szerettünk volna rámutatni arra, hogy a gyermekmunka még mindig a mindennapok része. Ha nincs is annyira kirakatban itt Európában és Magyarországon, de egy csendes szentségtörő módon jelen vannak a tiltott formái is. Nem önmagában a gyermekmunka jó vagy rossz, hanem az határozza meg a tartalmát, hogy mire irányul. Ha mi felnőttként azt várjuk a mindennapoktól, hogy a munka ne legyen kényszer, akkor az kiemelten fontos, hogy a munkát vállaló gyermek számára se legyen az.

### Felhasznált irodalom

- [1] Crystal ABIDIN: #familygoals: Family Influencers, Calibrated Amateurism, and Justifying Young Digital Labor. *Social Media + Society* April–June 2017, 1–15.
- [2] BANKÓ Zoltán: Gyermekek és fiatalok foglalkoztatására vonatkozó nemzetközi és magyar munkajogi szabályok. In: Pál Lajos – Petrovics Zoltán (szerk.): *Visegrád 15.0: A XV. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2018, 173–188.
- [3] Brian BERCUSON: *European Labour Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- [4] Biswajit CHATTERJEE – Runa RAY: *Economics of Child Labour*. Springer, Singapore, 2019. [https://doi.org/10.1007/978-981-13-8199-7\\_3](https://doi.org/10.1007/978-981-13-8199-7_3)
- [5] Rachel FISBEIN: Growing up Viral: “Kidfluencers” as the New Face of Child Labor and the Need for Protective Legislation in the United Kingdom. *The George Washington International Law Review* 128–155. [https://149801758.v2.pressablecdn.com/wp-content/uploads/jle\\_54-1\\_Fishbein.pdf](https://149801758.v2.pressablecdn.com/wp-content/uploads/jle_54-1_Fishbein.pdf).
- [6] GÁL Emese Dorottya: Sharenting és gyermekjogok – a szülők közösségimédia-használatának a gyermekre gyakorolt káros hatásai. *Családi jog* 2020/4., 19–25.

- [7] Eloise R. GERMIC – Stine ECKERT – Fred VULTEE: The Impact of Instagram Mommy Blogger Content on the Perceived Self-Efficacy of Mothers. *Social Media + Society* July–September 2021, 1–19.
- [8] Alexandra RUIZ-GÓMEZ: Digital Fame and Fortune in the age of Social Media: A Classification of social media influencers. *aDResearch ESIC* No. 19, Vol. 19, Primer semestre, enero–junio 2019, 8–29.
- [9] KRISTON Edit: *Gyermekvédelem*. Novotni Kiadó, Miskolc, 2020.
- [10] KRISTON Edit – TÓTH Dávid Attila: A képmáshoz és hangfelvételhez való jog aktualitásai, különös tekintettel a gyermekeket érintő „sharenting” jelenségére. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica* 2023/2., 85–97.
- [11] Edit KRISTON: The regulation background of „Sharenting” in Hungary. *Forum Acta Juridica et Politica* 2023/2., 59–66.
- [12] MARTUS Bettina: Hol van a (kor)határ? A gyermekmunka következményei és megoldási lehetőségei. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek* 2013/2., 100–115.
- [13] MÉLYPATAKI Gábor: Munkahelyi biztonság és kockázatértékelés. In: Barta Judit (szerk.): *Biztosítás több szem-szögéből. Ünnepi kötet Újváriné dr. Antal Edit c. egyetemi docens 65. születésnapja tiszteletére*. Patrocinium Kiadó, Miskolc, 2019, 87–94.
- [14] DEÁKY Zita: A gyermekmunka első kérdőíves vizsgálata Magyarországon. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság (KJNT), Kolozsvár, 2015, 509–520.
- [15] PETROVICS Zoltán: A munkafeltételek egységes szabályozása. In: Dudás Katalin – Petrovics Zoltán – Hungler Sára – Gellérné Lukács Éva: *Az Európai Unió szociális és munkajoga*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020.
- [16] SZEIBERT Orsolya: A szülői felügyelet gyakorlásának elvei. In: Gárdos Péter – Vékás Lajos (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. 2023. évi Jogtár-formátumú kiadás*.
- [17] Bernadett SZEKERES: Der Begriff der arbeitnehmerähnlichen Personen in Deutschland. In: Szabó Miklós (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa*. Miskolc, 2015/1., 287–290.
- [18] M. DE VEIRMAN – V. CAUBERGHE – L. HUDDERS: Marketing through Instagram Influencers: the impact of number of followers and product divergence on brand attitude. *International Journal of Advertising* 2017/5., 798–828.